

АСАБЛІВАСЦІ ПЕРАКЛАДУ ЭДЫЧНАЙ І СКАЛЬДЫЧНАЙ ЛІТАРАТУРЫ НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ

Я. А. Папакуль

Перакладчык; кандыдат філалагічных навук, дацэнт

Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт імя Еўфрасінні Полацкай

Полацк, Беларусь

e-mail: auhijash@yandex.ru

У артыкуле разглядаецца спецыфіка перакладу старажытнаісландскай літаратуры на сучасную беларускую мову. Асаблівая ўвага ўдзяляецца спосабам вырашэння тых складанасцяў, з якімі неминуча сустракаецца перакладчык падчас працы з сярэднявечнымі тэкстамі.

Ключавыя словы: Эда; скальдychная паэзія; Сноры Стурлусан; кенінгі; хэйці; алітэрацыя; уласныя імёны.

Уводзіны. У XIII стагоддзі ў Ісландыі пабачылі свет два зборнікі: “Паэтычная Эда” і “Празаічная Эды” – адны з найбольш каштоўных помнікаў сярэднявечнай еўрапейскай літаратуры. Пачынаючы з XVII стагоддзя гэтыя творы неаднойчы перакладаліся на многія мовы свету, і толькі ў 2021–2022 гадах былі апублікаваныя поўныя беларускамоўныя пераклады зборнікаў, што, безумоўна, патрабавала вырашэння шматлікіх цяжкасцяў.

Асноўная частка. Складанасці ўзніклі адразу ж датычна назваў зборнікаў, бо на гэтае пытанне існуе, як мінімум, тры розныя адказы.

На постасавецкай рускамоўнай прасторы гэтыя кнігі часцей вядомыя як “Старэйшая Эда” і “Малодшая Эда”. Але абодва зборнікі былі створаныя ў XIII стагоддзі і маюць адну крыніцу паходжання, таму розніцу ў 50 гадоў наўрад ці можна выкарыстоўваць як аснову для наймення. Другі падыход грунтуецца на аўтарскім прынцыпе. Таму можна сустрэць назвы “Эда Сэмунда Мудрага” і “Эда Сноры Стурлусана” (альбо “Снорава Эда”). Але і такі падыход мае досыць сур’ёзную хібу: калі аўтарства Сноры Стурлусана, у цэлым, не выклікае сумневаў, то сувязь “Эды” і легендарнага Сэмунда Мудрага нельга пацвердзіць на сто адсоткаў. І, нарэшце, існуе трэці падыход, які ў цяперашні час лічыцца найбольш прымальным. Гэта – найменне паводле тыпу арганізацыі мастацкай мовы. Так, “Старэйшая Эда” ў заходеўрапейскім і скандынаўскім літаратуразнаўстве часцей вядомая як “Паэтычная Эда”, а “Эда” Сноры Стурлусана – як “Празаічная”. Такі падыход уяўляецца найменей спрэчным, і таму падалося вартым менавіта яго ўвесці ў шырокі ўжытак у беларускамоўным літаратуразнаўстве.

Абодва зборнікі перакладзеныя са старажытнаісландскай мовы з выдання ісландскага прафесара гісторыі Гвюдні Ёўнсана. Кожны пераклад вымагае складанага выбару: чым менавіта ахвяраваць пры перадачы мастацкага твору на іншую мову (бо без ахвяраў чым-кольвек пераклад не абыходзіцца). Што тычыцца эдычнай паэзіі, у ёй выбіраць даводзіцца паміж формай і зместам. Форма для “Паэтычнай Эды” – выключна важны складнік, бо, як і іншыя творы старажытнагерманскай літаратуры, тэксты зборніка напісаныя алітэратыўным вершам. Некаторыя паэмы маюць строгую фому форнюрдзіслага (*fornyrðislag*) альбо льёдахата (*ljóðaháttir*). Але, нягледзячы на важнасць формы паэмаў “Паэтычнай Эды”, пры перакладзе на беларускую мову ўсё ж найбольш каштоўным бачыцца захаванне зместу.

Па-першае, эпічныя алітэратыўныя паэмы – германская з’ява, для беларускай літаратуры не характэрная. Па-другое, нават сама моўная рэалізацыя алітэратыўнага верша ў старажытнаісландскай і беларускай мове будзе адрознівацца. Бо старажытнагерманская алітэрацыя не толькі ўспрымаецца на слых, яна яшчэ і візуальна адбіваецца ў тэксце. Націск у большасці словаў старажытнаісландскай мовы падае на першы склад. Таму словы, якія алітэруюцца, звычайна пачынаюцца з адной і той жа літары – і мы яскрава “бачым” такую алітэрацыю, чытаючы тэкст:

“**Þat** segir **þú** nú, // er hverjum **þykkir**...” (“Кажаш ты мне такое, // што для любога горам...”)

(пачатак 5-й строфы “Песні пра Харбарда”). У беларускай жа мове націск у словах нефіксаваны і можа падаць на любы склад, таму і пераклад па правілах германскай алітэрацыі будзе ўспрымацца толькі на слых, але не зрокава:

“**Лавы саломай** // **пазасцілайце**...” (22-я строфа “Песні пра Трума”).

Немагчымасць захавання строгай формы пры перакладзе звязаная яшчэ з адной досьць праявічай прычынай: большасць словаў старажытнаісландскай мовы папросту карацейшыя за беларускія і звычайна не перавышаюць адзін-два склады. Таму ўжыванне форнюрдзіслага і льёдахата стварае рызык значна спрашціць твор у плане зместу, згубіць важныя дэталі. Такім чынам, пры перакладзе ў першую чаргу захоўваўся змест, а мелодыка твораў перадавалася сродкамі беларускай мовы праз асаблівую рытмічную арганізацыю тэксту. У той жа час там, дзе магчыма было падабраць алітэрацыі без шкоды для зместу, яны ўжываліся – з самай шчырай павагі да традыцый старажытнаісландскай паэзіі.

Безумоўна, у “Эдах” часам сустракаецца малаўжывальная ці “высокапаэтычная” лексіка, але ў цэлым усе паэмы напісаныя вельмі простамай мовай. Часам гэтая мова грубаватая, а то і нецэнзурная (як у “Песні пра Харбарда” і “Сварцы Локі”). Гэтыя адметнасці арыгінала сталі аднымі

з прычынаў адмовы ад любога роду стылізацый пад даўніну, бо творы напісаныя жывой, ужывальнай мовай XIII стагоддзя. Канешне ж, у перакладзе часам ужываюцца архаізмы і дыялектызмы, але выключна з мэтай паказаць багацце і прыгажосць роднай беларускай мовы. Альбо для “адаптацыі” рэчываў рэаліяў сярэднявечнай Ісландыі пад беларускага чытача.

Што да стылістычных прыёмаў эдычнай і скальдычнай паэзіі, найбольш распаўсюджанымі з іх з’яўляюцца хэйці і кенінгі. Па магчымасці, усе яны ў перакладзе захоўваліся.

Яшчэ адзін момант, на якім хочацца засяродзіць увагу – гэта перадача ўласных імёнаў са старажытнаісландскай на сучасную беларускую мову. Адзначым, што сталай традыцыі такой перадачы ў беларускамоўным літаратуразнаўстве няма. Таму за аснову была ўзятая старажытнаісландска-ангельская практычная транскрыпцыя, зразумела, дапрацаваная пад фанетычныя асаблівасці беларускай мовы. З гэтай прычыны, напрыклад, у перакладзе ўжываюцца наступныя формы: Хэймдаль (а не Хеймдаль), Ванахэйм (а не Ванахэйм), Фэррыр (а не Фенрыр) і г. д. Менавіта такія фанетычныя варыянты значна бліжэйшыя да арыгінальнага вымаўлення. У той жа час некаторыя ўласныя імёны больш вядомыя чытачу ў англізаванай форме, напрыклад, “Вальхала”. На маю думку, такое найменне не варта замяняць арыгінальным “Вальхэль”. Адсюль жа, напрыклад, і выкарыстанне формы “валькір’і”, найбольш вядомай у такім вымаўленні і напісанні, а не арыгінальнай “валькюр’і”.

Заклучэнне. Такім чынам, праца над перакладам “Паэтычнай Эды” і “Празаічнай Эды” патрабавала не толькі літаратуразнаўчых высілкаў, але і грунтоўных лінгвістычных даследаванняў, а таксама выпрацоўкі адмысловых падыходаў датычна перадачы ўласных імёнаў на беларускую мову, суаднясення формы і зместу і нават наймення зборнікаў.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Эда. Песні пра багоў / уклад., пер. са старажытнаісл., камент. Яўгена Папакуля. Мінск : Галіяфы, 2021.
2. Эда Сноры Стурлусана / уклад., пер. са старажытнаісл., камент. Яўгена Папакуля. Мінск : Галіяфы, 2021.
3. Эда. Песні пра герояў / уклад., пер. са старажытнаісл., камент. Яўгена Папакуля. Мінск : Тэхналогія, 2022.